

A krasznacégényi árpádkori templom

Balogh Géza

Az egykori Közép-Szolnok, majd Szilágy megyei kisközség, Krasznacégény a Kraszna folyó középső folyásánál, egy olyan földrajzi térségben található, ahol a vidéket építészeti szempontból az ákosi kéttornyos templom épülete uralja.

Ott, ahol találkozik egymással a Bükk-hegység lábánál elterülő egykori hatalmas erdőség, az innen kezdetét vevő Érmellék, és a Kraszna folyását követő lápos vidék – az Ecsedi-láp. A kis település neve először 1279-ben jelenik meg „Comes Petrus, filius Chepani, homo noster nobilis de Chegen”¹ szövegalakban, majd 1332–1337 között szerepel a pápai tizedjegyzékben, Chegan formában. Ezt követően 1475-ben Chegen, 1483-ban Cylgen, 1497-ben Chegen formában van használva. A ma használt alakjában először 1760–1762-ben jelenik meg „Kraszna Czégény” néven.²

Az évszázadok során a település birtokosai között találjuk az erdélyi püspököket (köztük Fráter György barátot), a Csákyakat, Drágffy Bertalan vajdát, Báthori Istvánt, Bethlen Gábort, stb. Drágffy Bertalan 1497-ben „az erdélyi püspök Czégen, Kis-Nagyfalu jószágaira, hatalmaskodva fegyveres kézzel berontott, és az elrabolt dolgokat Erdődre vitette. Ezért a vajda ellen Ulászló király 1497 aug. 8-án elrendelte a vizsgálatot.”³

A település lakosai a középkor évszázadaiban élik a korra jellemző életmódot: a jobbágyok adóznak, robotolnak, dézsmát adnak termékeikből, a nemesek pedig élvezik kiváltságaik előnyeit, s szükség esetén hozzájárulnak a rendi terhek viseléséhez: „1543-ban az erdélyi püspök jobbágyai 9 kapu után adóznak, 1549-ben 12 kapu után a kincstár jobbágyai, 1630-ban Brandenburgi Katalin fejedelemasszony a czégényi birtokban megerősíti Zakariás Istvánné Básti Annát, és ezen férjétől született gyermekeit.”⁴

A XVIII. század elején Krasznacégény a tasnádi uradalomhoz tartozott, s mint I. Rákóczi Ferenc birtokát a kincstár magának tartotta meg.

A hadi terhekhez való hozzájárulás végett 1797-ben megejtett számláláskor összeírnak 20 kisebb birtokos személyt, 8 más telkén lakó adómentes nemest, 1 fizetést élvező urasági tisztet, 2 papot, 1 kántort, 1 bérlőt és 5 molnárt.⁵ 1805-ben a fegyvert fogható, adómentes nemeseket írták össze: „5 személyt a lovasokhoz, 26-ot a gyalogosokhoz és 2 adózó nemest.”⁶

A reformáció – valószínű – azonos időben terjedt, el itt is, a XVI. század 30-as, 40-es éveiben, a térség más településeivel. Erről Budai Ésaías azt írja, hogy „a Szilágyságot a Drágffyak pártfogása alatt 1527-től Derecskey Demeter, Batizi András reformálta.”⁷ A XVII. század elején már virágzó egyházközségként kellett működjön, mert Bethlen Gábor a fejedelmi dézsma egy részét az egyház papjainak adja.⁸ Az elkövetkező évtizedekben a térség egyházközségeit jelentősen gyengítik a török-tatár betörések, pusztítások. Ilyen eseménynek színhelye a vidék 1661-ben, amikor a betörő ellenség

¹ Ld. Entz Géza: *Erdély építészete a 13. században*. Kolozsvár, 1994. 117. o.

² Suciú Coriolan: *Dicționarul istoric al localităților din Transilvania*. II, București, 1968, 212 o., és Petri Mór: *Szilágy Vármegye Monográfiája*, III. kötet, Zilah, 1904, 714. o.

³ Petri Mór: *i. m.* 714. o.

⁴ *uo.*

⁵ Petri Mór: *i. m.* 715. o.

⁶ *uo.*

⁷ Budai Esaiás: *Magyarország Históriaja a mohácsi veszedelemtől fogva Buda visszavételéig*. Debrecen, 1814, 108–109. o.

⁸ Petri Mór: *i. m.* 716. o.

feldúlta a falvakat s a templomokat. Akkor a szomszédos falvak, Ákos és Királydaróc templomai is több évtizedre fedél nélkül maradtak.⁹

A krasznacégényi templom, amelyről az alábbiakban kívánok értekezni a településnek Királydaróc felé eső, északi részében, egy ligetes térségben áll, dacolva az évszázadok történelmi viharaival. Hosszú ideig talán a vidék elszigeteltsége miatt, az árpádkori épület elkerülte a kutatók figyelmét. Ismereteim szerint az 1880-as években fordult meg a térségben Bunyitai Vince nagyváradai püspök. Feljegyzéseit a templomról a Magyar Tudományos Akadémia 1847-ben közzétett felhívására készíti. A felhívás a szakemberek figyelmébe ajánlja, hogy mentse meg a feledéstől, az enyészettől a hazai műemlékeket „vagy legalább emléköknek is pusztulásától.”¹⁰

Bunyitai Vince az 1887-ben megjelent Szilágy megye középkori műemlékeiben a következőket írja a krasznacégényi templomról: „Krasznacégény – az egész vármegye legkisebb egyháza. Keletelt. Épszöggel záródó szentélyének hossza 3,45 m, szélessége 3,62 m. A hajó 7,73 m hosszú s 5,55 m széles. Nyugati két szögletén egy-egy egytájú tám. A szentély s a hajó két-két ablaka köríves, kajácsos de diadalíve csúcsíves. Téglapépület. Van egy mázos cserép kelyhe eme felirattal – czégényi ref. eklézsia 1732. Egy másik, ezüst úrasztali poharát – XVI. századi, S P betűkkel – nem láthattam, mert felküldték a budapesti kiállításra – 1885.”¹¹

A fenti rövid, tömör, de sokatmondó feljegyzéstől újból eltelt néhány évtized, amikor a magyar szellemi élet egy másik kiválósága figyel fel a sorsára hagyott épületre. Entz Géza, a *Szolnok-Doboka Műemlékei* című tanulmányában, amely 1944-ben a *Szolnok Doboka Magyarorsága* című kötetben jelenik meg, utal a templomra. „Az alsótöki és a szásmátéi egyenes záródású templomok mellett megemlítem az azonos szerkezetű krasznacégényi református templomot, amely a régi Kraszna megyében a somlyóújlaki templommal együtt ad hírt az ottani 13. századi egyházi építészetéről.”¹² Amint a fentiekből kitűnik, Entz Géza meghatározza a templom építésének idejét is – a 13. századra datálva azt.¹³ Kétségtelen, ha figyelembe vesszük az építkezés sajátos vonásait: a keskeny köríves ablakokat, a szentély szögletes formáját, és a diadalívet, akkor mindenképpen a román stílusú egyházi épületek csoportjába kell, hogy soroljuk a krasznacégényi templomot. Ezt erősíti meg az Erdély története I. kötetében Makkai László is, aki az egyhajós plébániatemplomokról értekezve, felhívja a figyelmet a szentély félkörös vagy négyszögű voltára a viszonylag kis méretre, a hajótól félköríves diadal ívvel elválasztott apszisra, a keskeny félköríves ablakokra, melyek egyike az apszis közepéből nyílik.¹⁴ E jellegzetességek alapján az ilyen típusú templomokat ő is a 13. századra datálja. A fenti elemek a krasznacégényi református templomnál is megtalálhatók – kivéve a félköríves diadalívet, amely a mi esetünkben csúcsíves Ez lehet utóbbi átalakítások eredménye is, hiszen tudjuk, hogy a „romladozó egyházat 1769-ben, majd 1910-ben is javították.”¹⁵ Ugyancsak a fentebb megjelölt helyen a szerző jelzi, hogy a szentély félköríves formájáról a négyszögű formára történő váltás a tatárjárás idejére tehető.¹⁶

⁹ Mándi Szabó Miklós: *A királydaróci ref. egyház története*, 1917.

¹⁰ „A Magyar Tudományos Akadémia felszólítása, Készült 1847-ben”. Lásd: *Szilágy megye középkori műemlékei*, Bp. 1887, 43. o.

¹¹ „Bunyitai Vince jelentése, felolvastatott az MTA 1886. nov. 8-án tartott ülésén”. Lásd: *Szilágy megye középkori műemlékei*, Bp. 1887, 43. o.

¹² Entz Géza, *i.m.* 59. o.

¹³ Legutóbb a templom építésének idejével Kis Imola foglalkozott az „Edificiū ecclēsiastice cu plan central, Rotonda de la Pelisor” (In: *Arhitectura religioasă medievală din Transilvania*. Satu Mare 1999, 84. o.) c. tanulmányában. Véleménye szerint az építés a gótika elterjedésének idejére tehető.

¹⁴ *Erdély Története*. I. Bp. 1988, 385. o.

¹⁵ Petri Mór: *i. m.* 716, o.

¹⁶ *Erdély Története*, 385. o.

Több korabeli templomnál a nyugati oldalon, félköríves árkádokon kegyúri karzat kapott helyett. Az utóbbi kutatások felhívják a figyelmet, hogy e karzat nemcsak a templom kegyurának elkülönülésére, az istentiszteletnek a magasból való megtekintésére adott lehetőséget, hanem védelmi szerepe is volt, esetleg a kegyúr féltettebb holmija megőrzésére is szolgált veszély esetén.

Az általam bemutatott templomnál a karzatnak nincsenek fellelhető nyomai. Ami viszont megfigyelhető az épület nyugati oldalán, az egy befalazott bejárati ajtónak a nyomai (szélessége 1,20 cm). Valószínű, hogy itt volt az eredeti bejárat. A keleti oldalra áthelyezett bejárati ajtó egy későbbi átalakítás eredménye is lehet.

A templom alapterülete 55,39 m². Mennyezete kazettás (48+16 kazetta), melyek közepén sárga színű csillagminták láthatók. A szószék a bejárati ajtóval szemben áll. Koronája hatszög alakú. A belső térés közepén az úrasztala van elhelyezve, de nagy részét a 15 templomi ülőpad tölti ki. A lelkész számára fenntartott padon egy ülőpárna található – A Kr. Cégényi ref. szent egyháznak, 1875. – felirattal.

Hasonlóan más kegyúri plébániatemplomokhoz a krasznacégényi is hosszú ideig torony nélküli volt. A harangok az utcai bejáratnál elhelyezett, fából készült haranglábban voltak találhatóak. A jelenlegi torony építése az egyház tulajdonában levő lelkésszi jelentés szerint 1954-ben fejeződött be. Tehát az építés ideje nem esik egybe a torony tetején elhelyezett zászlócskán olvasható évszámmal, 1883-al. Ez az évszám valószínű, hogy az előző téglából és fatetőzettel készült torony építésének ideje lehet. Amikor a jelenlegi torony elkészült, a kéznél levő zászlócskát annak tetejére helyezték – mondják a helybéli idősebb emberek.

A jelenleg is fennálló, téglából készült torony építésének előkészületi munkálatait 1944-ben kezdték el, amikor a gyülekezet fát vásárolt s önkéntes munkával kitermelte és a helyszínre szállította azt.¹⁷ A következő évben az egyházközség anyagi gondjai miatt a faanyagot értékesíteni kellett. Már úgy tűnt, hogy a toronyépítés kérdése lekerül a megoldásra váró listáról, de a közösség makacs ragaszkodása újból előtérbe állította azt. 1946-ban újból megvásárolták a faanyagot s 1947-ben kiegészítették azt 20000 téglával.¹⁸ Fekete Károly, a későbbi gondnok az akkor beszolgáló lelkésszel, Dr. Nagy Gusztávval a fő szorgalmazója lesz az építkezésnek. Megegyeznek a nagykárolyi Pakocs Károly mesterrel az elvégzendő munkálatokról. A mester 4000 lej ellenében vállalja a torony felépítését. A hívek az összegyűlt pénzügyi adományokból meszet, szarufát, vasat, bádogot, cementet vásárolnak.¹⁹ A szükséges homokot kitermelik a közeli Kraszna völgyéből, s a helyszínre szállítják. A közmunkában, amivel a mesterek munkáját segítik, teszik hatékonyabbá, gyorsabbá, 11 református család, és 14 más helybéli felekezetekhez tartozó személy vett részt.²⁰ Munkájuk értéke 9600 lejt tett ki. A szomszédos települések református gyülekezetei is a krasznacégényiek segítségére siettek pénzügyi adományokkal, segítve az építkezést. A krasznamihályfalviak 340, a géresiek 271, a királydaróciak 163 lejt adtak a nemes célra. A helybéli egyházközség hívei a már említett közmunkán kívül 434 lejt fordítottak a torony építésére. Összegezve a fenti adatokat kitűnik, hogy a templomtorony építésére 17328 lejt használtak fel, mivel a mesterek végső munkadíja

¹⁷ Az építkezéssel kapcsolatos adatok a krasznamihályfalvi anyaegyház tulajdonában, „Dr. Nagy Gusztáv beszolgáló lelkész jelentése – Ünnepi beszámoló” címmel.

¹⁸ *uo.*

¹⁹ *uo.*

²⁰ A más felekezetű családok közül közmunkát végeztek a következő személyek. Bohoni Endre, Görbe István, Kocsis István, Molnár László, Szaniszló Endre, Incze Imre, Kerezsi Sándor, Dersidán János, Dóka Bálint, Dóka Lajos, Bohoni György, Pataki Kálmán, István Sándor – összesen 3000 lej értékben. A református családok közül a közmunkában részt vettek, Fekete Károly, Balogh István, Bartha Gyula, Fekete Lajos, Szabó Sándor, Erdei Mihály, Kürthy Lajos, Szűcs István, Losonczy Mihály, Dóka Pál, Szilágyi Sándor és Liskai Lajos családjai, összesen 6600 lej értékben.

6520 lej volt. Ez az akkor 50 lelket²¹ számláló gyülekezetnek igen nagy erőfeszítést jelentett volna, s valószínű, hogy nem nélkülözhetette a szomszédos gyülekezetek önzetlen és áldozatos segítségét.

A felépült, s ma is álló toronyban egyetlen, közepes nagyságú harang található. A rajta levő felirat szerint, készíttetője Balog Gerzon és felesége Szabó Rebeka helybeli lakosok. Készítője Rettegi Lázár Áron. A harangon olvasható felirat teljes szövege a következő: FUDIT ME ÁRON LAZAR DE RETTEG ANNO DOMINI 1805Ts. Ns. BALOG GERZON ES FELE CZ. SZABO REBEKA A SZ. SZ. MAGOK KÖL. A K. CZEGE R. SZ. EC. SZÁMÁRA ÖNTET. MINT K. CZEGENYI ÖRÖKÖS BIRTOKOSOK.

Az egyházközség a reformációt követő időből számos emlék- és kegytárggyal rendelkezik. Ezek közül a legrégebb és legértékesebb egy a XVI századból keltezett úrvacsorai kehely – S. P. betűkkel –, mely ezüsből készült. Magassága 16,6 cm, szélessége a talpzatánál 8,4 cm, felső részén pedig 9,5 cm. Felülete egymástól jól elhatárolható két részre (mezőre) van felosztva. A felső mezőnek (melynek magassága 12 cm) középső részén egy angyalfej látható, nyitott szárnyakkal. Az alján egy futó szarvas, melyet ebek üznek. Az egyik eb hosszúra elnyúlt testtel úszik a levegőben, a másik megtorpanva, ugrásra kész testhelyzetben. Az írás a kehely felső peremén olvasható. Szövege a következő: 1856-ban megaranyoztatta Hajnal Klára. Valószínű, hogy a túlzott használat (de lehetséges, hogy ütés következtében) elrepedt. Ez a kehely részt vett az 1885-ös budapesti és az 1900-as párizsi világkiállításon.²² Ez utóbbiról tanúskodik az 1900. december 11-én keltezett levél. A magyar királyi kormánybizottság történelmi végrehajtó bizottsága tudatja egy másik, 1901. május 20-án kelt levelében, hogy – „Az 1900. évi párizsi világkiállításra küldött magyar történelmi emléktárgyak egyidejűleg útnak indított postai szállítmányként legmelegebb köszönetünk kíséretében van szerencsénk ezennel visszaküldeni”²³ a kegytárgyat.

Úgyszintén a közösség tulajdonát képezi egy nagyobb méretű ónkancsó, amelyet az úrvacsorai bor felszolgálására használtak. Alulról fölfelé karcsúsított, magassága 28,5 cm. Szélessége, alapjánál 16,3 cm, felső részénél 11,0 cm. Ehhez tartozik még két hasonlóan ónból készült tálca is (melynek felirata „* Schlache Wald. Zin. Mathias Fauser”).

Az összes emléktárgy közül a legcsodálatosabb, eredetisége révén, egy agyagból készült és kiegészített kehely (hasonlít a ma is használatban levő talpas borospohárhoz). Ennek magassága 17,4 cm, talpának szélessége 8,2 cm, a felső részén 9,5 cm. Oldalán a következő szöveg olvasható. – A Tzegényi Eccleae 1732. M. –. Sajnálatos, hogy a ritkaságszámba menő kegytárgy a felső részén függőleges irányban megrepedt.

Több, a közösség tagjai által készített asztalterítő is van az egyházközség tulajdonában. Közülük egyik különösen érdekes, készítési módja és a rajta található ábrák tekintetében. Vékony sötétzöld színű, bársonyszerű anyagból készült s a templomi úrasztal leterítésére használják. Négyzet alakú. Méretei 93x93 cm. Szélein körül 2,3-3 cm széles, rojtos pántlika található. A rojt színe fehér – közötté néhány ezüst szállal. A széleken a következő feliratú szöveg olvasható. „Őz. Mákk Józsefné sz. Székely Katalin – 1897. Ajánlja e Szent e. h.- nak Isten Dicsőségére”. Közepére egy jellegzetes hatágú Dávid csillag van hímezve.

²¹ Dr. Nagy Gusztáv, *Ünnepi beszámoló*.

²² „A Kraszna Czégény ref. egyházközséghez küldött levél – az 1900. Évi Párizsi Nemzetközi Kiállítás m. kir. kormánybizottsága részéről”. Budapest 1900. december 11. A levél eredetije a krasznamihályfalvi anyaegyház tulajdonában.

²³ Az 1901. május. 20-án kelt levélben a kormánybiztos köszönetét fejezi ki a nemzetközi kiállításon való részvételért. A levél eredetije a krasznamihályfalvi anyaegyház tulajdonában.

Egy másik fehér színű asztalterítő szintén négyzet alakú. Méretei. 164x164 cm. Felirat: Készítette Gyene Erszi 1899. Van még egy kisebb méretű egyszerű vászonból készült terítő is (73x54 cm mérettel) – írás nélkül.

A féltve őrzött emléktárgyak közé tartozik még az egyházközség aranykönyve. Sajnos, csak 1908 és 1946 közötti évekre vonatkozóan tartalmaz feljegyzéseket. Csak reménykedhetünk, hogy a Gencsen található egyházkerületi levéltárban megtalálhatók az előző kötetek is, ami ismertebbé tehetné egy ősi magyar közösség múltját. A meglévő kötetben a bejegyzések azon személyekre vonatkoznak, akik az úrasztalához bort, vagy kenyeret adtak, pénzzel segítették az egyházat. Megtaláljuk még az újszülöttek, a megkeresztelték, s az elhunytak neveit és személyi adatait, s azokat is, akik közmunkát végeztek az egyház javára. Az egyházközség anyakönyve 1783-tói ismert. Papjainak neve 1777-től.²⁴ Petri Mór, a már idézett művében, mielőtt felsorolná az 1777-től 1869-ig szolgáló lelkészek teljes névsorát, megemlíti Sóvári Györgyöt, akit az 1634. június 18-án Szatmáron tartott zsinat Cheghenre, Szatmári Andrást, akit az 1637. június. 14-én Debrecenben tartott zsinat Cheghenre, Geberjéni Jánost, akit az 1653. június 15-én Nagybányán tartott Zsinat Cegenbe, Szatmári Andrást, akit az 1668. június 10-én Fehérgyarmaton tartott zsinat Czegenre küldött papnak. A szerző megjegyzi a fenti lelkészekre vonatkozóan, hogy „mivel egyéb bizonyítékok híján” vannak biztosan nem sorolhatók a cégényi lelkészek sorába. Ezt követően a már fennebb említett időszakra következnek a lelkészek névsora: Csengeri István 1777–1783; Porcsalmi József 1783–1784; Telegdi János 1784–1787; Madarasi Péter 1790–1791; Örsi István 1791–1793; Lukács Ferenc 1793–1796; Bátorkeszi Fekete József 1796–1798; Vásárhelyi József 1798–1802; Baranyi László 1802–1803; Viski György 1803–1804; Porcsalmi József 1804–1806; Vásárhelyi József 1806–1808; Kónya György 1809–1811; Téglási János 1811–1815; Bajomi János 1815–1818; Lakó János 1818–1821; Téglási János 1821–1823; Cseh Mózes 1823–1828; Gál Zsigmond 1828–1829; Dombi Sámuel 1829–1833; Kellemesi Lakatos János 1833–1836; Filep Mihály 1835–1836; Csányi Dániel 1836–1839; Gidai János 1839–1845; Nagy Elek 1845–1847; Széles Imre 1847–1853 (lévita); Fekete János 1853–1857; Pataki Sándor 1857–1864 (sírhelye a templom melletti cinteremben található); Koltó László krasznamihályfalvi lelkész beszolgálása mellett Marosi József 1864–1866; Kolumbán Sándor 1866–1869 – lévíták szolgáltak. Ezt követően a szomszédos falvakból – Királydarócról, Géresről, Krasznamihályfalváról, Ákosról – a lelkészek felváltva beszolgáltak.

Befejezésül szólnunk kell a templom közvetlen környezetéről is, amely a középkori cintermeket idézi emlékezetünkbe. Még most is jól kivehetők az egykori sírhantok helyei. Az utolsó három sírhant alatt néhai lelkészek találtak örök nyugvóhelyre, illetve közülük egyik egy családi temetkezési hely. Sajnos, ezeknél már nem a hagyományos fejfákat látjuk, hanem a modernebb korra emlékeztető sírköveket.

Már fentebb említettem, hogy az utóbbi években nagyon megfogyatkozott a helybeli hívek száma. Értesüléseim szerint napjainkban nem éri el a tízet sem. Nincs állandó lelkészük. Az utóbbi években a királydaróci, majd a krasznamihályfalvi lelkészek beszolgálóként végzik el a szükséges szolgálatokat. Ez szinte kizárólag az istentiszteletekre és a temetésekre szorítkozik. E szomorú lehangoló gondolatot már Jókai Mór megfogalmazta a térségről, amikor így írt a Szilágyságról „A Szilágyság olyan föld, hogy oda öröktől fogva mindig temetni jött, nép, nép után.”

²⁴ Petri Mór: *i. m.* 716. o.

Biserica de la Țeghea

Rezumat

Așezat pe cursul mijlociu al Crasnei, satul Țeghea se poate mândri cu una dintre cele mai vechi construcții ecleziastice medievale din județul Satu Mare: o biserică de la mijlocul secolului al XIII-lea. Purtând caracteristicile stilului romanic-târziu, actualmente biserică reformată, clădirea a supraviețuit urgiilor secolelor, însă în zilele noastre este frecventată doar de câțiva bătrâni, fideli credinței înaintașilor lor. În proprietatea comunității se află un potir din secolul al XVI-lea, care a fost prezentat la expoziția clenodiilor ecleziastice de la Paris din 1900. De asemenea, comunitatea mai are și o altă capodoperă, tot un potir, confecționat din ceramică și datat în anul 1732. Turnul actual al bisericii a fost construit între anii 1946–1954. În interior se află un clopot turnat în anul 1805. Numele preoților este cunoscut din 1777. Fiind lipsiți de cele mai elementare condiții de trai, tinerii au părăsit acest lăcaș multisecular. Izolarea și singurătatea vor distruge o mărturie păstrată din secolele anterioare.

The Church of Țeghea

Abstract

The village of Țeghea, located in the valley of river Crasna, has one of the oldest churches of the County of Satu Mare. The Calvinist church of the village was built at the middle of the 13th century in late Romanesque style. The building endured several devastations during the centuries, and today the community numbers only few members, mostly people in advanced age. Among the cultic vessels of the church there are two outstanding pieces: one chalice from the 16th century, exhibited even at Paris in 1900. The other chalice is even more rare, it is made from ceramic and it dates from 1732. The tower was built in the years 1946 and 1954 and there is a bell cast in 1805. The list of priests is known starting from 1777. The village lacks the most important resources for living, therefore it is gradually abandoned and the old church will be destroyed because of the isolation.